

Over de verpandingen der heerlijkheid Breda (1273 - 1277)

door

Dr. P. C. BOEREN

Het is algemeen bekend, dat Arnoud van Leuven en zijn gemalin Elisabeth (of Isabella) als heer en vrouwe van Breda in 1273 tijdelijk zijn teruggetreden ten gunste van hun broer en zwager Hendrik van Leuven, heer van Gaasbeek¹ en van Herstal. Het feit is al in de 17e eeuw opgemerkt door prelaat Chr. Butkens, die er ook meteen een verklaring voor had.² Butkens nam een verpanding van Breda aan. Hij leidde deze af uit de acte van 4 mei 1273, waarbij Hendrik van Leuven, heer van Herstal en van Breda (*sires de Harstal et de Breda*), vrijwaring verleende aan baljuw, meier en schepenen van zijn heerlijkheid Herstal en aan de meiers en schepenen van zijn dorpen Rutten (*Russon*), Veulen (*Fologne*) en Nederheim (*Nedren, Nerem*), die zich voor hem borg hadden gesteld.³ In deze verklaring is Butkens door alle latere schrijvers gevolgd, ook door de vaak critische Kleijn.⁴ Alleen verschilt men nogal inzake de duur van de veronderstelde verpandingstermijn. Waar Kleijn aan twee jaren dacht, spraken anderen na hem van weinig meer dan een jaar of van nauwelijks een jaar.

Die veronderstelde, maar algemeen aanvaarde verpanding heb ik op p. 77-88 van het vorige Jaarboek nog wat waarschijnlijker gemaakt door te wijzen op een later pandverdrag tussen de twee gebroeders. In 1285 namelijk heeft Arnoud van Leuven zijn heerlijkheden Brunehamel en Autés onder Rozoy-sur-Serre bij Laon aan zijn broer Hendrik verpand.

Aan het dossier over de verpanding van Breda heb ik weer een nieuw stuk toe te voegen, ditmaal zelfs een nog onuitgegeven stuk. Het is een oorkonde van 31 januari 1276, o.st. (30 januari 1277 n.st.), waarbij Hendrik van Leuven als heer van Breda (*dominus de Breda*) de kopers van bos onder Loenhout vrijstelt van de helft van de overdrachtskosten. De tekst geef ik hierachter in een bijlage.

Tot nu toe kende men in verband met de Bredase verpanding van 1273 slechts drie acten. Niet minder dan twee van die drie acten zijn alleen overgeleverd door Butkens, die een broer had die zich met vervalsingen inliet.⁵ Door de nieuwe oorkonde van 31 januari 1276, die zelfs in originali bewaard is, wordt die ongunstige verhouding teniet gedaan en komt het schaarse bronnenmateriaal er volstrekt betrouwbaar uit te zien.

Geeft de nieuwe oorkonde aan de verpandingsaffaire meer vaste grond, zij maakt ze toch wel ingewikkelder, omdat zij drie jaar jonger is dan de geschiedenis van 1273. De duur en de modaliteiten van de verpandingsovereenkomst zullen opnieuw moeten worden onderzocht.

Vooraf geef ik een lijst van alle bekende oorkonden der heren van Breda uit de periode tussen 20 dec. 1272 en Pasen 1277. Voorzichtigheidshalve geef ik de jaartallen, zoals de stukken die inhouden, en laat de kwestie van de jaartijl rusten tot de kritische bespreking daarna.

Overzicht der bronnen

20 dec. 1272	Arnoud van Leuven en Elisabeth, heer en vrouwe van Breda, geven aan Steenberghe de Antiqua Kora. ⁶
13 jan. 1273	Arnoud van Leuven, heer van Brunehamel, als <i>iudex</i> vanwege zijn broer Hendrik, heer van Breda (<i>iudex ex parte fratris nostri H. de Lovanio, domini de Breda</i>), vergeeft een leen onder Langdonk. ⁷
febr. 1273	Arnoud van Leuven en Isabella, heer en vrouwe van Breda, aan de abdij van Middelburg inzake moeren onder Halsteren. ⁸
4 mei 1273	Hendrik van Leuven, heer van Herstal en Breda (<i>sires de Harstal et de Breda</i>), geeft vrijwaring aan de plaatsen Herstal, Veulen, Rutten en Nederheim, die zich voor hem borg hadden gesteld. ⁹
17 mei 1273	Arnoud van Leuven, jonker van Gaasbeek, en zijn gemalin Isabella, gewezen ervrouwe van Breda (<i>quondam heres terre de Breda</i>), maar nog vrouwe van Rilland, aan de abdij Ter Duinen inzake het land Ward; zij zegelen met de zegels, die zij gebruikten ten tijde van hun heerschappij over Breda (<i>tempore dominatus nostri de Breda</i>). ¹⁰
2 april 1274	Arnoud van Leuven, heer van Breda, vergunt aan de abdij van St. Michiels (Antwerpen) het recht van aardhaling te Zandvliet. ¹¹
6 juni 1275	Jan I, hertog van Brabant, keurt goed de schikking, gesloten tussen Arnoud van Leuven, heer van Breda (<i>Ernoul de Lovain, sires de Breda</i>), en Beatris van Hellebeke, weduwe van Gilles van Attenhoven, inzake <i>la terre de Ekerne et de Loenhout</i> . ¹²
dec. 1275	Arnoud van Leuven, heer van Breda, aan de abdij van Sint Bernaards inzake tienden onder Gastel. ¹³

- 17 jan. 1276 Arnoud van Leuven en Isabella, heer en vrouwe van Breda, verkopen aan het O.L. Vrouwe-kapittel te Antwerpen de tienden van Merkssem en Schoten.¹⁴
- 21 jan. 1276 Arnoud van Leuven, heer van Breda, aan de abdij van Sint Bernaards, inzake het patronaat der kerk van Wouw.¹⁵
- jan. 1276 Arnoud van Leuven en Elisabeth, heer en vrouwe van Breda, geven tolvrijheid aan de abdij van Sint Bernaards.¹⁶
- 31 jan. 1276 Hendrik van Leuven, heer van Breda (*henricus de Louanio dominus de breda*), inzake de verkoop van bos onder Loenhout (zie de tekst in de Bijlage hierachter).
- 5 april 1276 Arnoud van Leuven en Elisabeth, heer en vrouwe van Breda, aan de abdij van Sint Bernaards inzake het patronaat der kerk van Gastel.¹⁷
- 11 mei 1276 Arnoud van Leuven en Elisabeth, heer en vrouwe van Breda, verkopen aan Sint Bernaards 50 hoeven woeste grond onder Gastel.¹⁸
- 13 mei 1276 Dezelfden, verkopen aan Sint Bernaards tienden onder Etten.¹⁹
- 13 mei 1276 De pastoor van Etten geeft zijn toestemming tot de in de vorige acte gedane verkoop van tienden.²⁰
- 14 mei 1276 Verdrag tussen Arnoud van Leuven en zijn gemalin Isenbele, heer en vrouwe van Breda, enerzijds en Sophia, weduwe van wijlen Hendrik V, heer van Breda, anderzijds tot arbitrage inzake het geschil over de lijftocht van laatstgenoemde.²¹
- 2 juni 1276 Arnoud, heer van Breda, keurt goed de overdracht der kerken van Schoten en Merkssem aan het O.L. Vrouwe-kapittel van Antwerpen, gedaan door zijn voorganger Hendrik (*ab Henrico quondam domino de Breda predecessore nostro*).²²
- april 1277 Arnoud van Leuven en Elisabeth, heer en vrouwe van Breda, hebben een cijns van 5 mark aan de abdij Thorn terugverkocht.²³

De duur der eerste verpanding (1273–1274)

Op 4 mei 1273 (de acte is van na Pasen, het jaartal is dus dat van onze tijdrekening) vrijwaart Hendrik van Leuven zijn magistraten van Herstal en enige dorpen terzake van de door hen verstrekte borgtocht (*pligerie*). De vrijwaring betrof het kapitaal, de cijns en de schade (*et de chatel et de cens et de damages*), wel een verstrekte pandsom dus. Daar Hendrik zich hier heer van Breda noemt, moet in die pandsom redelijkerwijs de pandsom voor Breda worden gezien. De vrijwaring veronderstelt, dat het pandcontract niet lang vóór 4 mei werd gesloten. Trouwens, in februari 1273 trad Arnoud van Leuven nog op als heer van Breda.

In strijd hiermede is de acte van 13 januari 1273, waarin reeds Hendrik van Leuven heer van Breda heet. Deze acte moet dus zijn van

13 jan. 1274. Zij is uitgegaan van Arnoud van Leuven als heer van Brunehamel en zal gedateerd zijn volgens de Paasstijl. De tekst is trouwens van onzekere overlevering; men kent hem alleen uit Butkens, die slechts een afschrift tot zijn beschikking had.

Het einde der verpanding is te stellen vóór 2 april 1274, want op die dag betitelt Arnoud zich weder als heer van Breda. Aan het jaartal 1274 kan hier niet worden getornd, omdat Pasen in dat jaar op 1 april viel.

De conclusie luidt, dat het eerste pandverdrag werd gesloten tussen 28 februari en 4 mei 1273 en dat de inlossing plaats had tussen 13 januari en 2 april 1274. De eerste overeenkomst is dus minstens acht maanden en hoogstens dertien maanden van kracht geweest. Men zal haar duur op een jaar mogen stellen: van maart 1273 tot in maart 1274.

Modaliteiten der eerste verpanding

Moet uit de betiteling *quondam heres de Breda* (gewezen erfgename van Breda), die Elisabeth of Isabella van Breda zich 17 mei 1273 geeft, worden afgeleid, dat met de heerlijkheid Breda ook het recht van opvolging in pand was gegeven? En is bij wijze van contraprestatie of wederkerigheid haar man Arnoud van Leuven, nu gewezen heer van Breda, door zijn broer Hendrik van Leuven en zijn moeder Marie van Oudenaarde, respectievelijk heer en vrouwe van Gaasbeek, nader betrokken in het recht van opvolging in de heerlijkheid Gaasbeek? Het valt althans op, dat in dezelfde acte van 17 mei 1273 Arnoud zich jonker van Gaasbeek (*dictus domicellus de Gaesbeke*) noemt en dat dit de enige acte is, waarin hij ooit de naam Gaasbeek in zijn betiteling heeft betrokken. Is wellicht het pandverdrag gecombineerd geworden met een soort verdrag van erfverbroedering?

Over de wijze van inlossing is niets bekend. Er is geen zekerheid, dat na een jaar het pand volledig is ingelost. De mogelijkheid bestaat, dat in de overeenkomst een schema van inlossing en een daaraan beantwoordend schema van ontruiming waren voorzien, zodat gedurende een bepaalde termijn Arnoud en Hendrik gelijkelijk en naast elkaar de titel heer van Breda voerden. Ik laat deze mogelijkheid alleen open, omdat

Hendrik nog in 1276 heer van Breda heet, en het niet zeker is, dat hij die titel toen voerde op grond van een nieuw pandverdrag.

Daarentegen weten wij wel iets met zekerheid omtrent enige territoriale en ambtelijke clausules. Het Bredase bezit in Zeeland, dat toen weinig meer omvatte dan de lage heerlijkheid Rilland (op Zuid-Beveland), was beslist van de pandovereenkomst uitgezonderd. Dat blijkt voldoende hieruit, dat in de acte van 17 mei 1273 Elisabeth zich gewezen ervrouw van Breda noemt, maar nog vrouwe van Rilland. Verder is zeker, dat een ambt van *index*, een schoutambt, ofwel buiten de verpanding was gehouden ofwel bij speciaal beding door Arnoud voor zich was gereserveerd. In de acte van 13 jan. 1273 (1274) immers treedt Arnoud van Leuven, gewezen heer van Breda, op als *index* vanwege zijn broer Hendrik van Leuven, nu heer van Breda.

Wat was dit voor een schoutambt? Aangezien Arnoud in de genoemde acte als *index* lenen onder Langdonk uitgaf, is men allicht geneigd te denken, dat hij hier handelde als schout van Roosendaal (ook Haviksdonk geheten). De vraag rijst dan, waarom Arnoud dit schoutambt aan zich had gehouden? Had hij misschien niet de bevoegdheid, dit schoutambt te verpanden? met andere woorden: was dit schoutambt een gemengd ambt? Gezien de wederzijdse doordringing van hertogelijk-Brabantse en heerlijk-Bredase bezit- en rechtencomplexen onder Roosendaal^{23a} zou zoiets niet onmogelijk zijn. Nog na 1291, wanneer hij duidelijk een Bredaas functionaris is, zal de schout van Roosendaal de hoge justitie over het hertogelijk goed ter plaatse (Gageldonk) uitoefenen. Mogelijk deed hij dit in 1273 nog namens de hertog.

De zaak is een onderzoek waard. Temeer, omdat op andere wijze zeker is, dat de heer van Breda destijds los van zijn heerlijkheid nog een schoutambt bezat. In een oorkonde immers van 1272, dus daterend van vóór de verpanding, betitelt Arnoud van Leuven zich als ridder, heer van Breda en schout (*Arnulphus de Lovanio, miles, dominus de Breda, scultetus*).²⁴ Het ligt voor de hand, deze titel van *scultetus* in verband te brengen met de titel van *index*, door Arnoud nog in 1273 tijdens de verpanding gevoerd. Gaat het hier om dezelfde zaak, dan volgt toch op zijn minst, dat dit schoutambt los van de heerlijkheid Breda stond en om die reden buiten de verpanding van 1273 moest blijven.

A fortiori zijn buiten de verpanding gebleven de vreemde gebieden, die op geen enkele wijze als annexen van Breda konden worden beschouwd, zoals Brunehamel bij Laon: juist wanneer hij heer van Breda af is, op 13 januari 1273 (1274) betitelt Arnoud zich voor de eerste maal als heer van Brunehamel. Heeft Arnoud zijn Gelders leen in de Kempen al in 1273 bezeten, dan moet ook dit van de verpanding zijn uitgesloten, temeer omdat de hoge justitie daarover aan de hertog was.

Van dit Gelders leen is alleen sprake in de acte van 1281, waarbij de hertog van Brabant Arnoud van Leuven — nu weduwnaar van Elisabeth van Breda en als zodanig slechts gerechtigd in de helft van haar nalatenschap — uit bijzondere gunst met de gehele heerlijkheid Breda beleent. De hertog maakt daarbij een uitzondering voor het land in de Kempen, dat Arnoud — kennelijk in zijn kwaliteit van heer van Breda — in leen houdt: de hertog geeft dit niet voetstoots aan Arnoud, maar zal daarmede handelen overeenkomstig de raad van de edelen van de Kempen (*li gentill homme de le Campine*).²⁵

Van dit Gelders leen in de Kempen, door Breda van de hertog van Brabant in leen gehouden, heb ik nergens anders melding gevonden. Omstreeks 1200 is er sprake van Gelderse rechten in de *eninge(unitas)* der Kempen, waaronder wel zal moeten worden verstaan St. Oedenrode in het kwartier Kempenland, omdat de graaf van Gelre dit goed met de daaraan verbonden rechten in 1231 aan de hertog van Brabant heeft verkocht.²⁶ Heeft de hertog dit goed *Rode* na de aankoop in 1231 in leen gegeven aan de heer van Breda? Het zou van belang zijn, daaromtrent zekerheid te verkrijgen. Eventueel zou de term *scultetus* in Arnoud's oorkonde van 1272 op het schoutambt van Kempenland betrekking kunnen hebben.

De nieuwe oorkonde en haar problemen

De nieuwe oorkonde, hierachter in de Bijlage voor het eerst uit te geven, stelt ons voor buitengewoon moeilijke problemen.

De uitvaardiger, Hendrik van Leuven, noemt zich heer van Breda, hoewel de verpanding van 1273 zo goed als zeker reeds was afgewikkeld. Door middel van zijn schout (*iudex*) oefent hij in Loenhout hoge

heerlijkheid, jazelfs landsheerlijkheid (nl. regaal van bos) uit, hoewel Loenhout nooit een hoge heerlijkheid is geweest.

Is de oorkonde in kwestie wel van het jaar 1276 onzer tijdrekening? of is zij gedateerd naar het Paasjaar of eventueel naar het Annonciatiejaar 1276, dat beantwoordt aan ons jaar 1277? Daarmede zou ook het dagdatum moeten veranderen. De dag van uitgifte was die van zaterdag vóór Maria Lichtmis. In 1276 viel deze zaterdag op 31 januari, in 1277 op 30 januari.

Bezien wij het boven gegeven overzicht der bronnen, waarin deze gerangschikt staan naar de data, die de oorkonden dragen. Is onze nieuwe oorkonde van 31 januari 1276, dan komt zij temidden van een reeks oorkonden uit diezelfde maand te staan, uitgevaardigd door Arnoud, en zouden wij moeten aannemen, dat in die maand Hendrik en Arnoud tegelijkertijd heren van Breda waren. Deze moeilijkheid is niet aanwezig, als wij de oorkonde op 30 januari 1277 stellen, want van 3 juni 1276 tot Pasen (28 maart) 1277 is geen enkele oorkonde van Arnoud overgeleverd. De nieuwe oorkonde zou dan volgens de Paasstijl zijn gedateerd, maar moeten dan ook niet de Arnoud-oorkonden met datum januari 1276 volgens de Paasstijl tot 1277 worden herleid? Doch dan zouden wij weer uitkomen bij de eerste moeilijkheid, dat Arnoud en Hendrik in januari 1277 tegelijkertijd heren van Breda waren.

De kwestie van de jaarstijl der heren van Breda in de 13e eeuw is niet te omzeilen. Daaromtrent is zo goed als niets bekend. Cerutti schijnt geneigd, het regelmatig gebruik van de Paasstijl te ontkennen; hij heeft althans één voorbeeld aangehaald, waarin duidelijk niet de Paasstijl is gevolgd.²⁷ Hiertegenover kan onmiddellijk een voorbeeld van het tegendeel worden gesteld. De acte, waarin Arnoud en Elisabeth een reeks overdrachten aan Sint Bernaards bevestigen, is gedateerd op zaterdag na Maria Boodschap (25 maart) 1277 (Goetschalckx en Van Doninck, no. 390). Hier moet beslist met de Paasstijl zijn gerekend, want o.a. wordt bevestigd de verkoop der tienden van Loenhout en Ekeren aan Sint Bernaards, die eerst in juni 1277 zou plaats hebben. De oorkonde is dus niet van 26 maart 1277, maar van 27 maart 1278. Nog zij opgemerkt, dat ook de oorkonde van 13 januari 1273, die hoger besproken is, in verband met de inhoud moet worden gesteld op 1274.

De heren van Breda moeten in de 13e eeuw wel de Paasstijl hebben gebruikt. Die stijl was toen de officiële van de hoven van Brabant, Vlaanderen, Holland en Luik. Ook van Luik. In de 15e en 16e eeuw rekende de Bredase administratie naar wat men noemde de stijl van het hof van Luik en dat was toen de Kerststijl. Men mag aannemen, dat Breda reeds in de 13e eeuw die gewoonte had en zich richtte naar het Luikse gebruik inzake jaarsstijl, maar de Luikse jaarstijl was in de 13e eeuw juist de Paasstijl! Het lijkt mij dan ook methodisch verantwoord, om, zoals de Belgische archivarissen en historici plegen te doen, alle oorkonden van Arnoud van Leuven te beschouwen als gedateerd volgens de Paasstijl en de jaarcijfers daarvan met een eenheid te verhogen, als de dagdata tussen 1 januari en Pasen liggen. Natuurlijk, voor zover niet het tegendeel blijkt. Uitzonderingen waren er altijd, omdat men zich soms uit beleefdheid richtte naar het gebruik van de geadresseerde ofwel omdat de acte door de geadresseerde zelf was opgesteld.

Ik ga er dan ook verder vanuit, dat de nieuwe oorkonde op 30 januari 1277 is gegeven. Dat past ook het beste bij de inhoud. De oorkonde immers is een algemene bekendmaking; daarom moet de toen meest gangbare jaarstijl daarin zijn gebruikt. Bovendien betreft zij de plaats Loenhout, die toen niet onder de hoofdbank van Breda, maar onder die van Ekeren ressorteerde. Ook de drie Arnoud-oorkonden van januari 1276 zullen, zo niet alle, dan toch zeker voor een deel, moeten worden opgeschoven naar 1277.

Welke jaarstijl wij ook aannemen, steeds verkrijgen wij de situatie, dat in een en dezelfde maand januari de gebroeders Arnoud en Hendrik tegelijkertijd heren van Breda waren. Er moet dus na het eerste pandverdrag van 1273—1274 tussen de gebroeders Arnoud en Hendrik een tweede overeenkomst van soortgelijke strekking zijn gesloten.

De duur der tweede verpanding (1275?—1277)

Het begin van de nieuwe overeenkomst is niet met zekerheid vast te stellen, maar is vermoedelijk toch wel te zoeken in de overeenkomst van 6 juni 1275 inzake Ekeren-Loenhout. De enige andere grote schuldverbintenis, die Arnoud en Isabella hadden en waarover op 14 mei 1276

een schikking werd getroffen, namelijk de afkoop van het douaire van Sophia van Mechelen, komt niet in aanmerking, omdat zij van 1269/70 dateerde en bovendien in haar geheel (2354 pond) in 1277 aan Arnoud en Isabella, niet aan de pandheer, is betaald.

Door bemiddeling van hertog Jan I werd op 6 juni 1275 een schikking getroffen inzake het gebied van Ekeren en Loenhout (*la terre de Ekerne et de Loenhout*). Arnoud van Wesemael zag ten gunste van de heer en de vrouwe van Breda af van zijn aanspraken op dit gebied, hetgeen hem niet al te zwaar zal zijn gevallen, daar hij reeds kon voorzien, erfgenaam van Breda te zullen worden. Het aandeel van Beatrijs van Hellebeke, de weduwe van Gilles van Attenhoven, zou Arnoud afkopen of terugkopen voor de som van 2400 ponden Leuvens.

Ter verduidelijking zij opgemerkt, dat het eenmaal in zijn geheel Bredase Ekeren thans voor twee derden aan andere heren behoorde. De bebouwde kom van Ekeren met naaste omgeving was al in de eerste helft der 13e eeuw gekomen aan de hertog van Brabant, die de heer van Perwez ermede had beleend. Het dorp Ettenhoven (thans Hoevenen) was door ontginning volle eigendom van de heer van Attenhoven (Ottoncourt bij Landen), die bovendien de helft van Ertbrand en delen van Loenhout bezat. Bredaas was alleen nog de parochie van St. Jacob (thans Kapellen) met de plaatsen Hogenschoot en Ertbrand (half), maar sedert kort was hiervoor leenhulde aan de heer van Mechelen verschuldigd.²⁸

Dat juist de schikking van 6 juni 1275 aanleiding werd tot een nieuw pandverdrag, kan langs verschillende wegen worden beredeneerd. De schikking betrof het gebied van Ekeren en Loenhout, juist het gebied waarover de pandheer gezag zal uitoefenen. De pandovereenkomst zou aflopen in juni 1277; zij zal dus ook in een maand juni zijn gesloten.

Hoe een en ander ook zij, de nieuwe oorkonde van januari 1277 toont ons Hendrik van Leuven in actie als pandheer, met de titel zelfs van heer van Breda, maar optredend door middel van zijn schout, die het complex Ekeren-Loenhout als ambtsressort heeft.

Hendrik stelt de kopers van bos onder Loenhout vrij van de helft van de overdrachtscijns (een versterkte cijns, elders wel wandelkoop genoemd) en zegt hun daarenboven het bezit van alle aanwas toe. Om

de overdracht onaantastbaar te maken, bepaalt hij nog, dat deze ten overstaan van zijn schout in de kerk zal geschieden. Deze aanmoedigende voorwaarden waren niet overbodig, want het land in kwestie was betwist, was voorwerp van een *altercatio*, zegt de oorkonde. De betwisting moet wel zijn gekomen van de kant van Arnoud van Wesemael en vooral van de vrouwe van Attenhoven, die hun rechten konden staande houden, zolang de overeenkomst van 6 juni 1275 niet was uitgevoerd.

Aan de bijzondere overeenkomst tussen de gebroeders Arnoud en Hendrik is in juni 1277 een einde gekomen.

Op 15 juni 1277 beloofden Arnoud en Elisabeth, heren van Breda, aan de abdij van Sint Bernaards te zullen verkopen de tienden van de parochies Wouw, Loenhout en St. Jacob onder Ekeren (thans Kapellen; de tienden dezer parochie lagen onder Hoogenschoot en Ertbrand).²⁹ Zij verklaarden, op dat ogenblik niet in staat te zijn tot het stellen van behoorlijke, wettelijke zekerheid, maar legden in plaats daarvan een gelofte op het altaar af, de bedoelde goederen binnen vijf dagen na St. Jan Baptist (24 juni), dat is vóór 29 juni, te zullen overdragen aan Sint Bernaards door de handen van de hertog van Brabant, hun leenheer.

Een eigenaardige rechtshandeling, deze verbintenis voor de toekomst inzake een nog te verwachten goed, gesloten door iemand, die het kennelijk niet helemaal alleen of misschien nog helemaal niet voor het zeggen had. Aan de uitvoering heeft dan ook een en ander gehaperd. In feite is de beloofde overdracht pas enkele dagen na het verstrijken van de termijn tot stand gekomen. Bovendien is zij niet geschied door de handen van de hertog. Er zijn duidelijk moeilijkheden en onenigheden geweest.

Wel is merkwaardigerwijs de betaling der kooppenningen door de abt van Sint Bernaards aan de overdracht voorafgegaan en zelfs geschied binnen de voor de overdracht gestelde termijn. Reeds op 23 juni 1277 verklaren Arnoud en Elisabeth, dat de abt de bedoelde tienden heeft gekocht voor de som van 2654 ponden Leuvens. Tevens verklaren zij, dat de abt in hun naam 2354 pond heeft betaald aan Sophia van Mechelen en 300 pond aan de vrouwe Van Attenhoven. Een en ander had plaats in aanwezigheid van Hendrik van Leuven (*domino Henrico de Lovanio, domino de Harstallio, fratre nostro*).³⁰ Hendrik heet hier

niet meer heer van Breda. Op 23 juni 1277 was zijn pandheerschap, medeheerschap of wat het moge zijn geweest, beslist ten einde.

Ook deze transactie is merkwaardig. De grote afkoopsom voor de lijfrente van Sophia van Mechelen (2354 pond), reeds zeven jaar verschuldigd, wordt nu eindelijk en dan ineens afgedaan. De heer van Mechelen moet dat plezierig hebben gevonden. Hij heeft zich dan ook laten vinden om de overdracht der tienden te verrichten, maar alleen van de tienden van Ekeren, omdat hij alleen van Bredaas Ekeren leenheer was. De hertog zal zich bij de overdracht niet laten zien, hoewel hij gevraagd was.

De integrale betaling der schuld aan Sophia van Mechelen bewijst duidelijk, dat het nieuwe pandverdrag niet terzake van deze oude, maar uitgestelde, schuld kan zijn gesloten. Een probleem scheidt de gelijktijdige betaling van 300 pond aan de vrouwe van Attenhoven, d.i. een achtste van de haar krachtens het accoord van 6 juni 1272 toekomende gelden. Dit zal de laatste termijnbetaling zijn, maar waarom geschiedt zij niet aan de pandheer? Heeft de pandheer de laatste termijn gedeerd? of moet het geval nog worden gezien binnen de figuur van het codominium, waarin betaling aan de ene heer gold als betaling aan de andere heer?

Op 1 juli 1277 tenslotte had de overdracht der tienden plaats te Ekeren, zonder tussenkomst van de hertog. Hendrik van Leuven trad daarbij op als eerste medebezegelaar (*Henricus de Lovanio, dominus de Harstallio*); ook nu heette hij niet meer heer van Breda.³¹ Op 15 juli 1277 bevestigde Wouter Berthout, heer van Mechelen, als leenheer de overdracht der tienden, voor zover deze onder Ekeren gelegen waren.³² Hogenschoot en Ertbrand werden immers door Elisabeth van Breda (niet door haar man!) van de heer van Mechelen in leen gehouden, zegt de bevestigingsacte. Het is nu duidelijk, waarom de beloofde overdracht in handen van de hertog niet is doorgegaan. Voor wat betreft Ertbrand, dat deels onder de parochie Hoevenen, deels onder de parochie St. Jacob (Kapellen) hoorde, moet worden opgemerkt, dat alleen de tienden onder St. Jacob in de overdracht waren begrepen.³³ De tienden onder het deel van Hoevenen kwamen toe aan de vrouwe van Attenhoven.

Nu moest nog de bisschoppelijke goedkeuring worden verkregen. Op 14 juli schreef de deken van Hilvarenbeek aan de bisschop van Luik, dat heer Arnoud van Leuven en zijn vrouw de tienden van Wouw, Loenhout en St. Jacob hadden overgedragen aan Sint Bernaards en daarvoor de toestemming van de bisschop verzochten.³⁴ Het heet in dit schrijven tot tweemaal toe, dat Arnoud *nu* heer van Breda is, de tweede maal in dezer voege: *dominus Arnoldus de Breda qui nunc est et domina Elisabeth eius uxor*. De eigenaardige wending laat verstaan, dat het herstel van Arnoud als heer — hetzij over heel Breda, hetzij over Loenhout en Ekeren — een recent feit was.

Een maand later, op 15 augustus 1277, zal Arnoud ook het recht van patronaat over de kerken van Loenhout en van St. Jacob onder Ekeren aan Sint Bernaards opdragen: *jus patronatus ecclesiarum sancti Jacobi iuxta Hekerne et de Loenhout, que site sunt in terra dominii nostri de Breda*.³⁵ Uit deze tekst blijkt zonneklaar, dat het complex Loenhout-Ekeren op 15 augustus 1277 weder deel uitmaakte van het Land van Breda en dat Arnoud en Elisabeth daarover weder konden beschikken in hun kwaliteit van heren van Breda, althans dat zij weer alleen daarover konden beschikken.

Aan de bijzondere overeenkomst tussen de gebroeders Arnoud en Hendrik van Leuven is een einde gekomen tussen 15 en 23 juni 1277. Zij zal juni 1275 zijn gesloten en drie jaar hebben geduurd.

Als getuige of medebezegelaar van zijn broer Arnoud treedt Hendrik van Leuven alleen op in een drietal oorkonden van juni 1277, juist in de tijd van de beëindiging der pandschap. Dit driemaal medebezegelen is dus wel een vorm van medewerking aan de afwikkeling en liquidatie der pandschap. Het ene geval doet zich voor in een oorkonde van juni 1277 voor de abdij van Kortenberg inzake goed onder Oosterhout (Cerutti, o.c., I, no. 51). De twee andere gevallen zijn reeds ter sprake gekomen bij de verkoop van tienden in diezelfde maand.

Merkwaardig is, dat Hendrik wel getuigde bij de overdracht der tienden van Wouw, Loenhout en St. Jacob, maar niet meer bij de overdracht van het patronaat van Wouw op 1 juli 1277.³⁶ Hij stond blijkbaar niet in bijzondere betrekking tot Wouw, maar wel tot Loenhout en Ekeren; wel te verstaan natuurlijk tijdens zijn pandheerschap.

Modaliteiten der tweede verpanding

Hendrik en Arnoud van Leuven waren gelijktijdig heer van Breda, als elkaars medeheren. De pandovereenkomst hield dus een beding van *codominium* in. Zij was voor Arnoud gunstiger dan de overeenkomst van 1273, die hem tijdelijk van de herentitel van Breda had beroofd. De soepeler condities van het nieuwe verdrag doen veronderstellen, dat Hendrik niet alle schulden van zijn broer door voorschotten had voldaan en dat slechts voor een deel ervan zekerheid gegeven behoefde te worden.

Ik denk, dat het medeheerschap weinig inhoud heeft gehad en in feite weinig meer was dan een deelheerschap: een uitoefening van de volle heerlijkheid over het gebied van Ekeren-Loenhout, dat dan voor de duur der pandschap feitelijk van het Land van Breda moet zijn afgescheiden, hetgeen meteen duidelijker zou maken, hoe kort daarna dit gebied voorgoed van Breda is losgeraakt.

In januari 1277 zagen wij Hendrik van Leuven in Loenhout de hoge landsheerlijkheid uitoefenen, met name het bosregaal. Hij deed dit in zijn hoedanigheid van heer van Breda (*dominus de Breda*), maar door middel van een schout, die niet de schout van Breda of van Bergen op Zoom was, maar de eigen schout van Hendrik (*iudex noster*). De uitoefening van Hendrik's landsheerlijkheid was dus territoriaal beperkt. Ik stel mij de zaak zo voor, dat Arnoud het gebied Ekeren-Loenhout in pand gaf en het voor de duur der pandschap tot een deelheerlijkheid van Breda creëerde, zodat de pandheer wel deelde in de herentitel van Breda, maar voor de uitoefening der heerlijkheid beperkt bleef tot het gebied Ekeren-Loenhout (eventueel met nog enig ander gebied, ik denk o.a. aan Oosterhout).

Loenhout ontstond binnen het gebied der schepenbank van Ekeren, die als hoofdbank zou gaan fungeren, zodra Loenhout zijn eigen bank kreeg. De jonge bank van Loenhout is altijd een lage bank gebleven, een heerlijkheid is Loenhout nooit geworden, wel al in de 13e eeuw een parochie. Het Bredase deel van Ekeren (Hogenschoot en Ertbrand) had nog minder zelfstandigheid. Bredaas Ekeren en Loenhout, die aan elkaar paalden, waren temeer op elkaar aangewezen als onderhorigheden

van de hoge bank van Ekeren, die echter nu in het Brabantse deel haar zittingen hield.

De uitkoop- of afkoopregeling van 6 juni 1275 gold het gezamenlijk Bredaas gebied van Ekeren en Loenhout. Hendrik van Leuven vaardigde zijn beschikking van 30 januari 1277 uit in Ekeren, in de woning die de heren van Breda in Hogenschoot hadden. In die woning zal de schout hebben gezeteld, die namens Hendrik het bewind over het panddistrict Ekeren-Loenhout voerde.

In diezelfde woning echter heeft ook Arnoud tijdens de pandschap een acte uitgevaardigd.³⁷ Blijkbaar konden beide broers over de woning beschikken; zij waren immers beiden heer van Breda, al heeft alleen Hendrik ter plaatse een schout gehad. Na het einde der pandschap zien wij het voormalig panddistrict weder onder het centrale landsbestuur van Breda, doch slechts voor weinige jaren meer.

Met dat al blijft het tweede optreden van Hendrik van Leuven als heer van Breda in raadselen gehuld. Het is dubbel jammer, dat over deze figuur geen enkele studie bestaat.³⁸ Men weet over Hendrik weinig meer dan dat hij sedert 1253 heer was van Gaasbeek en Herstal, in 1262 gewapender hand is geëlimineerd als voogd en regent van de minderjarige hertog Jan I, toch later de voornaamste raadsman en onderhandelaar van deze hertog werd en in 1281 werd benoemd tot voogd van het prinsbisdom Luik.

Het toch al omstreden gebied van Ekeren-Loenhout zal door de afzonderlijke verpanding in 1275—1277 nog losser van Breda zijn geraakt. Wel mocht Arnoud, pas weder alleenheer van Breda geworden, op 15 augustus 1277 opmerken, dat Ekeren en Loenhout deel uitmaakten van het Land van Breda en heeft hij deze opmerking in enige andere oorkonden van dit jaar herhaald, het is de eerste en laatste uitspraak van deze strekking gebleven. Omstreeks 1300 was er van het verband met Breda niets meer intact. In 1310 zal Arnoud van Hellebeke, heer van Ophain, als heer van Loenhout verschijnen.³⁹ Een bloedverwant van de Beatrijs van Hellebeke, weduwe van Gilles van Attenhoven, van wie Arnoud van Leuven in 1275 Loenhout en Ekeren had moeten terugkopen! Niet alleen in Loenhout, ook in Brunehamel bij Laon heeft Arnoud een Van Hellebeke als opvolger gekregen.

BIJLAGE

1277 (n. st.), januari 30. Ekeren. — *Hendrik van Lewven, heer van Breda, maakt bekend, dat de kopers van betwist bos en cijns onder Loenhout slechts de helft van de overdrachtskosten (versterkte cijns) zullen behoeven te betalen en dat de overdracht rechtsgeldig en onaanvechtbaar kan geschieden in de kerk ten overstaan van zijn schout, maar dat hij zijn herencijns ten volle zal blijven innen; voorts bepaalt hij in een toevoegsel, dat alle aanwas van het gekochte aan de kopers zal toebehoren.*

Origineel charter op perkament te Antwerpen in de Archieven van de Commissie van Openbare Onderstand, Fonds Elisabeth-Gasthuis, Charterdoos Loenhout. Het uithangende zegel van de oorkonder is afgevallen. De toegevoegde bepaling is van dezelfde hand als de overige tekst der oorkonde. Op de rugzijde in wat jonger schrift de aantekening: *in loenhout de altercatione vnius silue*, waaruit kan blijken dat het Antwerpse Gasthuis op basis van deze bekendmaking bos onder Loenhout heeft gekocht.

In dezelfde Archieven een afschrift in het Cartularium van het Gasthuis; verder een afschrift van de hand van J. C. Diercxsens. Foto in het Stadsarchief van Breda, afd. IV-19 no. 18.

Naar een der genoemde afschriften, vermoedelijk dat van Diercxsens, is een regest gemaakt en gepubliceerd door Fl. Prims, *Geschiedenis van Antwerpen*, IV (1931)65.

De oorkonde draagt als jaardatum 1276, als dagdatum: zaterdag vóór Maria Lichtmis, welke dag in 1276 op 31 januari viel, in 1277 op 30 januari. Aannemende, dat de Paasstil is gevolgd, heeft Prims het jaartal in nieuwe stijl herleid tot 1277, wel terecht.

Tekst

Vniuersis presens scriptum visuris Hen.^{a)} de Louanio dominus de breda Salutem et scire veritatem. Nouerint vniuersi quod volumus et <licentiamus^{b)}> quod altercatio et venditio de silua et wstagio apud Loenhout potest fieri pro dimidio Censu in presentia iudicis nostri sine reclamatione in ecclesia vel <enuntione?^{c)}> ita tamen quod nos Censum nostrum integraliter obseruamus . in cuius Rei testimonium presentes nostro sigillo litteras confirmauimus. Datum Ekerne sabato ante purificationem Marie virginis Anno domini M^o CC^o LXX° sexto . Et quod crescit in dictumd) bonum quilibet obtineat .D . . . . e)

a) er staat voor het oog duidelijk *Hen.*, de gebruikelijke afkorting voor *Henricus*.

b) duidelijk zichtbaar zijn alleen de letters: *licent . . . . . am(us)*. Boven de *t* staat een afkortingsteken voor *-er*, zodat er gelezen zal moeten worden:

- licenter*, maar wat voor werkwoord moet er dan volgen? De conjecture *licentiamus* past in de zin, maar wordt door het schrift niet gesteund.
- c) er staat *enutone*, een afkorting die normaal op te lossen is als *enuntione*. Een substantief *enuntio* is echter niet bekend. In de context past wel *enuntiatione*, maar dit placht op andere manier te worden afgekort.
  - d) er staat *dict. bon.* daar aanwas (niet opwas) is bedoeld, moet een accusatief-vorm worden aangenomen, hetzij *dictum bonum* hetzij *dicta bona*.
  - e) vermoedelijk heeft er gestaan: *Datum ut supra*. Ter plaatse is met het afscheuren van de perkamenten zegelstaart ook de laatste tekstregel beschadigd.

AANTEKENINGEN

- ¹ Hendrik van Leuven betitelde zich zelden als heer van Gaasbeek, klaarblijkelijk uit respect voor zijn moeder, Marie van Oudenaarde, vrouwe van Gaasbeek, die hem tot in 1292 zou overleven. Heer van Herstal was hij van 1253—1285.
- ² Christoph. Butkens, *Les trophées tant sacrés que profanes du duché de Brabant*, I (La Haye 1724), pp. 604—605, 610.
- ³ Butkens, o.c., I, *Preuves*, pp. 220—221. De daar afgedrukte tekst der oorkonde draagt het jaartal 1273, maar in de marge staat daarbij 1275 en in zijn eigen exposé op p. 610 vermeldt Butkens de inhoud met het jaartal 1272.
- ⁴ A. G. Kleijn, *Geschiedenis van het Land en de Heeren van Breda*. Breda 1861. blz. 81—82.
- ⁵ J. van Mierlo, *Een reeks valsche kronieken van Chr. Butkens*, in: *Analecta Praemonstratensia*, II (1926) 60—81, 113—138. Deze valse kronieken schijnen eerder van Alexander Butkens, prior van Nazareth, dan van zijn broer Christophorus afkomstig te zijn.
- ⁶ Men vindt de tekst o.a. bij: Kleijn, o.c., blz. 116—148 (20 dec. 1272).
- ⁷ Butkens, o.c., I, *Preuves*, p. 218 (13 jan. 1273). Zie hierover mijn artikel: *Waar lag Bruhames?*, in dit jaarboek XVIII (1965), 77—88. De jaartallen 1271 en 1272, waaronder dit stuk bij andere auteurs vermeld wordt (zie: Kleijn, o.c., blz. 148), zijn foutief, daar Arnoud van Leuven nog 20 dec. 1272 heer van Breda was.
- ⁸ J. de Fremery, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland, Supplement*. 's-Gravenhage 1901. no. 172 (febr. 1273). Regest bij: R. Fruin, *Het archief der O.L. Vrouwe-abdij te Middelburg*. 's-Gravenhage 1901. no. 65 (febr. 1274).
- ⁹ Butkens, o.c., I, *Preuves*, pp. 220—221, met jaartal 1273, maar in zijn eigen exposé geeft Butkens nu eens 1273 (pp. 604—605), dan weer 1272 (p. 610). Het stuk is gegeven op „Jeudi apres le Invention Sainte Croix”, dat is in het jaar 1273 op 4 mei.
- ¹⁰ De Fremery, o.c., no. 170 (17 mei 1273). Het stuk is gegeven daags vóór Hemelvaart (in vigilia Ascensionis), dat is in 1273 op 17 mei.
- ¹¹ P. J. Goetschalckx, *Oorkondenboek der Witheerenabdij van St. Michiels te Antwerpen*. I (Ekeren-Donk 1909) no. 198 (2 april 1274, feria IIa post Pascha). Pasen viel in 1274 op 1 april.
- ¹² P. J. Goetschalckx en B. Van Doninck, *Oorkondenboek der Abdij van St. Bernaards aan de Schelde*. I (Antwerpen 1926) no. 338 (6 juni 1275).
- ¹³ Goetschalckx en Van Doninck, o.c., no. 344 (dec. 1275), naar het origineel. De afwijkende data in oudere uitgaven naar afschriften, vermeld bij Kleijn, o.c., blz. 150, zijn foutief.

- ¹⁴ Bijdragen tot de geschiedenis, III (1904) 555. De acte heeft: 1276 Sabbatho post octavam Epiphaniae domini. In 1276 viel deze dag op 17 januari. Is de Paasstijl gebruikt, dan moet de datering, zoals de uitgever Goetschalckx doet, worden herleid tot 18 januari 1278.
- ¹⁵ Goetschalckx en Van Doninck, o.c., no. 359 (21 jan. 1276). De acte heeft 1276. De uitgevers herleiden, overeenkomstig de Paasstijl, tot 1277.
- ¹⁶ F. F. X. Cerutti, *Middeleeuwse rechtsbronnen van stad en heerlijkheid Breda*, deel I (Utrecht 1956) no. 48 (jan. 1276).
- ¹⁷ Goetschalckx en Van Doninck, o.c., no. 349 (5 april 1276).
- ¹⁸ Goetschalckx en Van Doninck, o.c., no. 352 (1276, met foutieve dagdatum 12 mei). Het origineel heeft: feria tertia ante festum beati Servatii, dat is 11 mei.
- ¹⁹ Goetschalckx en Van Doninck, o.c., no. 353 (13 mei 1276).
- ²⁰ Goetschalckx en Van Doninck, o.c., no. 354 (13 mei 1276).
- ²¹ Goetschalckx en Van Doninck, o.c., no. 355 (14 mei 1276).
- ²² Bijdragen tot de geschiedenis, III (1904) 554 (2 juni 1276). „Arnoldus dominus de Breda” handelt hier zonder zijn echtgenote. De overdracht bestond in patronaat zowel als personaat der kerken van Schoten en Merksem. De wijlen heer Hendrik, Arnoud's voorganger, was Hendrik V van Breda. Deze had bedoelde overdracht verricht bij acte van 26 maart 1267 (1268 n.st.), afgedrukt in dezelfde Bijdragen tot de geschiedenis, III (1904) 551.
- ²³ Cerutti, o.c., no. 49 (april 1277).
- ^{23a} F. F. X. Cerutti, *Gageldonk*, in: *Jaarboek „De Ghulden Roos”, V (1945) 52—85.*
- ²⁴ Cerutti, o.c., I, no. 47 (1272 mei 30, mei 31 of juni 1).
- ²⁵ Cerutti, o.c., I, no. 60 (17 april 1281).
- ²⁶ Butkens, o.c., I, *Preuves*, p. 72 (11 nov. 1231). Het bij deze acte aan Brabant door Gelre verkochte Rode of Rode was niet Rolduc ('s-Hertogenrade), maar St. Oedenrode. Aldus J. M. van de Venne, in: *De Maasgouw, LXXXI (1962) 129—132*, en: G. W. A. Panhuysen, *De politieke verhoudingen tussen Brabant en Gelre in het Maasdal gedurende de eerste helft van de 13e eeuw*, in: *Akademiedagen, XV (1963) 54—83*. A. R. Mommers, *De geschiedenis van de gemeente St. Oedenrode (1928)*, ziet het leen- en laathof, waarop verschillende plaatsen van Kempenland tot 1795 in appèl gingen, als het enige overblijfsel van het vóór-Brabantse graafschap Rode (St. Oedenrode).
- ²⁷ Cerutti, o.c., I, *Inleiding*, blz. XIII.
- ²⁸ P. J. Goetschalckx, *Kerkelijke geschiedenis van Ekeren*, in: *Bijdragen tot de geschiedenis, XI (1912) 175—178*, over de territoriale en heerlijke verhoudingen onder Ekeren. Zie over Kapellen *ibidem*, XII (1913) 385—432, en over Ertbrand, *ibidem*, XII (1913) 503—520.
- Zie omtrent de heren van Attenhoven en hun rol onder Ekeren mijn: *De heren van Breda en Schoten ca. 1100—1281*. Leiden 1965, blz. 213—218. Gilles van Attenhoven bezat Ettenhoven (Hoevenen) in volle eigendom en was in 1248 door de bisschop van Luik beleend met de tienden van Ettenhoven en van de helft van Ertbrand, die tot de parochie Ettenhoven behoorde.
- Over Loenhout te lezen: P. J. Goetschalckx, *Geschiedenis der parochie Loenhout*, in: *Bijdragen tot de geschiedenis, VIII (1909) 431—452*. In de 16e eeuw ging men van Loenhout in appèl op de Hoofd- en Leenbank van Breda; cfr. P. Scherft, *Inventaris van het Archief van de Hoofd- en Leenbank*. Breda 1954, blz. 10. Het appèl, vooral het late appèl, is in het algemeen geen bewijs, geen aanwijzing zelfs, van vroegere territoriale verbondenheid. Wat deze laatste betreft, weten wij in verband met Loenhout slechts, dat deze

- plaats omstreeks 1277 tot de heerlijkheid Breda behoorde, maar sedert ca. 1300 beslist niet meer, en dat zij ressorteerde onder de hoofdbank van Ekeren.
- ²⁹ Goetschalckx en Van Doninck, o.c., no. 370 (15 juni 1277).
- ³⁰ Goetschalckx en Van Doninck, o.c., no. 371 (23 juni 1277).
- ³¹ Goetschalckx en Van Doninck, o.c., no. 374 (1 juli 1277).
- ³² Goetschalckx en Van Doninck, o.c., no. 378 (15 juli 1277).
- ³³ P. J. Goetschalckx, in: *Bijdragen tot de geschiedenis*, XII (1913) 504.
- ³⁴ Goetschalckx en Van Doninck, o.c., no. 377 (14 juli 1277).
- ⁸⁵ Goetschalckx en Van Doninck, o.c., no. 383 (15 aug. 1277).
- ³⁶ Goetschalckx en Van Doninck, o.c., no. 375 (1 juli 1277).
Dezelfde schenking reeds in no. 359 (21 januari 1276, aldus heeft deze acte).
Daarom zal no. 359, dat het datum 21 januari 1276 heeft, naar de Paasstijl zijn gesteld en moeten worden herleid tot de huidige datering, dat is 21 januari 1277, zoals de uitgever Goetschalckx heeft gedaan.
- ³⁷ Arnoud en Elisabeth vaardigen als heren van Breda oorkonden uit te Ekeren op 5 april 1276, 1 juli 1277 (twee stuks), 4 mei 1278. Zie Goetschalckx en Van Doninck, o.c., nos. 349 (5 april 1276), 374 en 375 (beide op 1 juli 1277) en 395 (4 mei 1278).
- ³⁸ Ik ken over hem geen enkele studie, zelfs geen artikel. Men moet zich behelpen met de spaarzame gegevens vermeld in de volgende werken. Alph. Wauters, *Le duc Jean Ier et le Brabant sous le règne de ce prince*. Bruxelles 1862. *Dez., Histoire des environs de Bruxelles*, I (Bruxelles 1855), pp. 123—178 (over Gaasbeek). F. Vennekens, *La seigneurie de Gaesbeek (1236—1795)*. Abbaye d’Affligem, Hekelgem 1935. A. Collart-Sacré, *La libre seigneurie de Herstal*. 2 tom. Liège 1927—1937. In laatstgenoemd werk worden niet eens de acten van 4 mei 1273 en de daaruit blijkende verpanding van Breda behandeld.
- ³⁹ P. J. Goetschalckx, in: *Bijdragen tot de geschiedenis*, VIII (1909) 438.